

SUB MINERVAE NATIONIS
PRAESIDIO

Akadémiai törekvések Mátyás udvarában

Ismeretes, hogy a XVI. századi akadémiák a humanisták spontán informális csoportosulásából, a különböző cenacolókból, contuberniumokból, coetusokból, sodalitasokból fejlődtek ki, melyek tevékenységének legfőbb formái a baráti összejövetelek, convivumok, symposionok voltak.¹ Vitéz János kezdeményezése folytán ez a folyamat Magyarországon is már igen korán elkezdődött, s miként Itáliában, úgy itt is megfigyelhetünk valaminő folyamatosságot: az egyes csoportok gyakran szétszóródnak, de egyesek később újraszerveződnek, megteremtve, ébren tartva és továbbhagyományozva az akadémiai gondolatot. Ez történt Vitéz esetében is, aki előbb Budán 1442—1444-ig, majd később váradi püspöki székhelyén szervezett tudós kört maga körül. Miután pedig 1465-ben az esztergomi érseki székbe emelkedett, olyan kiválóságok vettek részt összejövetelin, mint Janus Pannonius, Galeotto Marzio, Johannes Regiomontanus, Marcin Bylica (Ilkus Márton), Giovanni Gatti (Bessarion bíboros titkára), sőt maga a humanista uralkodó Mátyás is.²

Mint a korai akadémiai mozgalomban annyiszor, a Vitéz körüli tudós csoportosulásnak is a politikai események vetettek véget: a király és vezető humanistái között bekövetkezett tragikus ellentét és szakítás, melyet 1472-ben követett Vitéz és Janus halála. Az 1470-es évek végétől kezdve azonban új kezdeményezéseknek vagyunk tanúi, ezúttal magának a királynak, Mátyásnak az udvarában. Óvakodnunk kell természetesen attól, hogy eleve akadémiai jellegűnek minősítsük azt a virágzó intellektuális életet, mely Mátyás udvarában kibontakozott. A páratlan könyvtár létrehozása, a mecenatizmus, a király lakomái (convivia), melyeken Galeotto Marzio szerint „vagy valamilyen komoly dologról volt szó, vagy tréfálkoztak, dalokat énekeltek”,³ az udvari reprezentáció megnyilvánulásai voltak, s önmagukban nem tekinthetők akadémiai tevékenységnek. Hogy azonban ez utóbbi sem hiányzott, azt Mátyásnak és környezetének a firenzei *Academia Platonica*-val, illetve személy szerint Marsilio Ficinóval való szoros kapcsolata egyértelműen bizonyítja.

Abel Jenő és Huszti József máig időálló kutatásai óta tudjuk, hogy a ficinói neoplatonizmus legfőbb közvetítője az 1476-ban, Beatrix királynő kíséretében Magyarországra érkező Francesco Bandini,⁴ a firenzei platóni akadémia tagja, a Villa Careggiben tartott platóni symposionok egyik főszervezője volt. Az ő révén állandósult a kapcsolat a budai udvar és Ficino között, s az ő közvetítésével jutottak el a reneszánsz kori neoplatonizmus atyjának egymás után elkészülő művei Budára, némelyek a magyar királynak vagy más magyar személyiségnek ajánlva. A fennmaradt levelek tanúsága szerint e művek s a bennük kifejtett tanok érdeklődő és lelkes fogadtatásra találtak, miként azt Huszti József már évtizedekkel ezelőtt meggyőzően bizonyította.⁵ Abból pedig, hogy Mátyás és a Budán kialakuló „platonica familia” kitartóan törekedett egy, a platóni tanítást magas fokon képviselni tudó vezető tekintélynek, a „familia” számára „pater”-nek a meghívására, Huszti joggal következtet arra, hogy a magyar fővárosban is a firenzeihez hasonló — akadémia volt alakulóban. Tudjuk, hogy először magát a mestert, Ficinót kísérelték meg ide csalogatni. Ficino természetesen kitért a meghívás elől, de egy 1482-ből való levele szerint rokona, Sebastiano Salvini kész volt eljönni helyette. Sok tétovázás után azonban ő sem jött, Báthory Miklós váci püspök nyomatékos biztatása ellenére sem. Végül Filippo Valori szánta rá magát az útra, s 1490 elején már készült is az utazásra, de sajnos már későn. A király halála és az azt követő zavarok miatt vagy el sem indult már, vagy ha eljött, hamarosan visszatért.

A „pater” vagy „princeps” hiánya nem jelenti azonban mindenfajta szervezettségnek a hiányát. Joggal feltételezhetjük, hogy miként Vitéz János váradi könyvtárában, úgy a Biblioteca

Corvinában is voltak tudós eszmecserék alkalmilag, vagy bizonyos rendszerességgel. Hogy Mátyás társaságában és részvételével sor került — esetleg előre megtervezett - symposionok rendezésére, arról a Bonfini *Symposion*-jában leírt vita tanúskodik.⁶ Nem maradtak el az ilyen összejövetelek szervezésében egyes főpapok vagy méltóságviselők sem. Pajorin Klára hívta fel a figyelmet arra, hogy Pescennio Francesco Negro (Franciscus Niger Venetus), aki a fiatal Ippolito d'Este kardinális humanista stúdiumokban való oktatására érkezett Esztergomba, éppen a magyarokat (Pannonios principes) hozza fel példának a symposionok, illetve conviviumok alkalmával kibontakozó komoly, tudományos vitákra. Külön kiemeli a könyvek szerepét ezeken az eszmecseréken: egy-egy kérdés eldöntésére a résztvevők „számtalan kódexet” vesznek elő, s igyekeznek azok szövegét helyesen értelmezni.⁷

Negro ugyan valószínűleg csak Mátyás halála után érkezett Magyarországra, de az általa elmondottak a korábbi évekre is vonatkoznak. Galeotto Marzio beszámol a Nagylucsei Orbán házában, „pompás és mindennapos vendéglátás” (convivium) során kialakult vitákról,⁸ valamint a Báthory Miklós váci rezidenciájában folyó tudós társasági életéről. Ez utóbbi részt érdemes idézni: „az ő házában állandóan előadnak valamit, vagy tanulnak, vagy énekelnek lant kíséretével, vagy tisztos társalgás járja... A gyakori séta a várból ki a kertekbe, melyeket ő ültetett, és ő ékített halastavakkal, majd vissza a kertekből fel a várba, mindig derék emberekkel való beszélgetéssel, könyvek társaságában telik, az utat szinte észre sem lehet venni a viták hevében. Néhanapján a püspök kikocsizik ..., ez sem esik meg olvasás és vita nélkül, és jólesik azt hinni, hogy Bacchusnak e virágzó halmain ott lakoznak Minerva és a múzsák”.⁹

Amit itt a kiváló váci püspökről olvasunk, az közel áll ahhoz, amit a firenzei *Academia Platonica* életéről tudunk. Ott is együtt volt palota és kert, tudós beszélgetés és ének, a bölcsesség titkainak fürkészése és a természet élvezete. Csak éppen a vezető filozófus-tekintély hiányzott, aki Platón tanait rendszeresen kifejtette volna a conviviumok, vagy séták alkalmával. Nem meglepő ezért, hogy a magyarok közül éppen Báthory volt a legfőbb szorgalmazója Ficino, majd Salvini Magyarországra jövetelének,¹⁰ együtt Francesco Bandinivel, akihez úgy látszik szintén ő állt a legközelebb. Az ő kertjében írta ugyanis Bandini egyetlen ismert magyarországi művét, s egyben az első magyar földön született rangos olasz nyelvű irodalmi alakotást, a Visegrádon, 1480-ban fiatalon elhunyt Simone Gondi szüleinek szánt vigasztaló dialógust.¹¹ De a magyar conviviumokat oly nagyra értékelő Francesco Pescennio Negro is gyakori vendég volt Báthorynál, hiszen egy ideig a váci iskolát is vezette.¹² Mátyáson kívül Báthory az, akit a nagy Ficino is megtisztelt egyik kisebb művének ajánlásával, s tudjuk, hogy a püspök a firenzei mester műveinek nyomtatott kiadását is megszerezte.¹³ Az olasz Bandini mellett a magyarországi platonisták, a formálódóban lévő budai akadémia vezető személyiségének ezért alighanem Báthory Miklóst kell tekintenünk.

De kik voltak a többiek? A számos eddigi kutatás ellenére még mindig eléggé fogyatékosak az ismereteink a Mátyás uralkodásának legvirágzóbb szakaszában, a 80-as években Budán működő, illetve az udvarhoz kapcsolódó magyar és külföldi humanistákat illetően. A végül szervezett formában létre nem jött budai platóni akadémia potenciális tagjai között Bandini és Báthory mellett gondolnunk kell Ficino személyes magyar ismerőseire, Garázda Péterre és a mesterrel vitába is keveredő ágostonos Várad Jánosra: valamint — letartóztatásáig — a Vitéz és Janus utáni magyar humanisták egyik legkiválóbbjára, Várad Péterre.¹⁴ Nem hiányozhatott a conviviumairól nevezetes Nagylucsei Orbán, aki a 80-as években megszerezte és címével látta el azt a Ficino-kéziratot (*Commentariorum in Platonis Convivium de amore*), melyet a firenzei mester 1469-ben Janusnak dedikált,¹⁵ valamint Berég László erdélyi püspök sem, Bonfini *Symposion*-jának egyik szereplője, aki az egyház élén is olyan személyt remélt látni, aki megfelel a platóni bölcs kívánalmainak.¹⁶ Bár világnézeti meggyőződését illetően nem volt platonista, a születő akadémia egyik elmaradhatatlan tagja lehetett, gyakori ittléte során, a minden symposionon és conviviumon jelen lévő Galeotto Marzio. A *Symposion*-író Bonfini, akiről csak legutóbb tudtuk meg, hogy gondolkodása milyen mélyen gyökerezik Ficino tanításaiban,¹⁷ valamint a tudós könyvtáros és Corvin János nevelője, Taddeo Ugoletto, akinek nagy része volt a budai udvar és a firenzei neoplatonikusok kapcsolatainak szorosabbra vonásában,¹⁸ továbbá a király orvosa s egyben költő Giulio Milio,¹⁹ később az 1497-ben létrejött *Sodalitas Litteraria Danubiana* tagjaként is szerepelni fog, szintén mind számításba veendő.

Nyilván bekapcsolódtak a király társaságában szervezett eszmecserékbe a csak átmenetileg Budán tartózkodó kiváló személyiségek is. A Bonfini által leírt symposionnak résztvevője volt például Francesco d'Aragona kardinális, Beatrix fivére; s nem kétséges, hogy 1483. évi budai

tartózkodása során az itt tömörülő humanisták közösségének aktív tagja volt Callumachus Experiens is. Erről tanúskodik ez utóbbinak Garázda Péterrel és Váradi Péter kalocsai érsekkel való kapcsolata, de még inkább az a tény, hogy itt ismerkedett meg Ficino *Theologia Platonica*jával, ami meghatározó lett Ficinóval való kapcsolatát, illetve további filozófiai tájékozódását illetően.²¹

Mátyás életének utolsó két évében különösen megszorodott a Magyarországra érkező, s hosszabb vagy rövidebb időt itt töltő olasz humanisták száma. Közülük különösen kettőnek lehetett fontos szerepe témánk szempontjából: a Ficino közvetlen környezetéhez tartozó Bartolomei della Fontanak, Garázda Péter régi barátjának, több Corvin-kódex másolójának, akit az 1460-as évek végén már Vitéz János is hívott Pannóniába;²² valamint Aurelio Brandolini Lipponak, Pomponio Leto római akadémiaja tagjának, akinek két olyan humanista dialógust köszönhetünk, melyben Mátyás az egyik főszereplő, s melyekből ezért a budai akadémiai eszmecserék tárgyára és légkörére is szabad talán következtetnünk.²³ Az egyik, a *De humana vitae conditione*, melyben a király vitapartnerre nem más, mint a szintén Budán tartózkodó történetíró, Pietro Ransano, az emberi méltóság kérdését feszegeti a Ficinóéhoz hasonló szellemben. A másikat, a *De comparatione reipublicae et regni*-t, melyben Mátyás a monarchikus kormányzás előnyeit fejtegeti, Brandolini valószínűleg csak a király halála után fejezte be, mert — az előbbivel ellentétben — már nem neki, hanem Lorenzo de' Medicinek ajánlotta.²⁴

Bár a felsorolt személyek, valamint egyelőre ismeretlen társaik nem voltak mindig egyidejűleg jelen Budán, s bár a társaság összetétele így folytonosan módosult, aligha képezheti vita tárgyát, hogy valamiféle csoportról van szó. Ugolino Verino, a firenzei neoplatonista kör egyik tagja, aki epigrammáit Mátyásnak dedikálta, a magyar király udvarában összegyűlő tudósok társaságát, a korai akadémia egyik szokásos megjelölésével, „coetus”-nak nevezte.²⁵ Ugyanezt a terminust alkalmazta rájuk az akadémiai gondolat Itálián kívüli legelső nagyhatású, tudatos terjesztője, Konrad Celtis is. A német humanizmus „atyja” 1489. elején Itáliából Velencén át Krakkóba utaztában látogatott először Budára,²⁶ s valamivel később, de már Mátyás halála után írta meg nevezetes ódáját *Ad Coetum Ungarorum de monstris quae praecesserant mortem divi Mathiae regis Hungariae* (A magyarok coetusához a szörnyű jelekről, melyek az isteni Mátyásnak, Magyarország királyának halálát megelőzték), melyet 1492-ben Ingolstadtban, az *Epitoma in utramque Ciceronis rhetoricam* című könyvének függelékében ki is nyomtatott.²⁷ Celtis e versben határozottan utal a „tudományukról híres” pannon barátok körében eltöltött órákra, a velük való fennkölt beszélgetésekre és gondúzó poharazásra. Az pedig, hogy mit értett Celtis a „coetus” kifejezésen, egyértelműen kiderül abból, ahogy a vers címét később megváltoztatta. Ódájának 1513-ban megjelent posztumusz kiadásában ugyanis a cím már így szerepel: *Ad sodalitatem litterariam Ungarorum de situ Budae et monstris quae praecesserant mortem divi Mathiae Pannoniae regis*.²⁸ A coetus-t utólag „sodalitas litteraria”-nak minősítette tehát; ez utóbbi kifejezés pedig, melyet Pomponio Leto római akadémiajában használtak először, Celtis szóhasználatában az „Academia Platonica” szinonímája.²⁹

A firenzei és római akadémiaokban otthonos német humanistát a budai társaság tehát az olasz példaképekre emlékeztette. A korai olasz akadémiai csoportok életében nagy szerepe volt különböző ritusoknak, ünnepeknek, szimbólumoknak, kultikus helyeknek. Ritoók Zsigmondné kutatásainak jóvoltából feltételezhetjük, hogy talán Budán is látott valami ehhez hasonlót Celtis.³⁰ Lemásolt ugyanis (némi szövegváltoztatással) egy híressé vált epigrammát („Huius nympha loci...”),³¹ mely a Magyarországon (1479—1480-ban) római feliratokat gyűjtő Felice Feliciano szerint a duna partján (super ripam Danubii) volt olvasható, egy alvó nimfát ábrázoló szobor felirataként. A XVI. század elején, a római akadémiai körökben az alvó nimfa és a „Huius nympha loci...” által díszített kutat amolyan szent helynek, a helikoni forrást idéző szimbólumnak tekintették. Egy ilyen kút volt — talán egy fekvő nőt ábrázoló pannóniai római szobor felhasználásával — Budán is, valahol a Duna partján. Esetleg egy, a budai vár alatti kertben, netán a Platón és Ficino műveiről folyó eszmecserék színhelyén? Nem tudhatjuk. Miként azt sem, hogy Celtis vajon nem már Rómában másolta-e le a verset. De ha így lenne is, nem maradhatott rá hatás nélkül, hogy Budán is látott hasonlót. Mindenképpen jelentős dolognak tartotta, mert nemcsak lemásolta, de nyilván ő juttatta el barátjának, Dürernek is, aki azután megrajzolta az alvó nimfa-szobrot, alatta a felirattal.³² Az igénytelen rajz talán Mátyás és platonista köre akadémiai kísérletének emlékét őrzi?

Megfontolásaink mindenben megerősítik tehát Huszti József meggyőző feltételezését, mely szerint Mátyás környezetében, uralkodása utolsó tíz évében léteznie kellett egy platonista tudós

csoporthoz tartozásnak, valamiféle akadémiai „coetus”-nak, még ha teljes kifejlődésére, a firenzei akadémiaéhoz hasonló elnevezések, ritusok, kellékek létrejöttére a király halála miatt nem vagy csak alig kerülhetett sor. Marsilio Ficino kitüntető figyelme, Bandini jelenléte és szervező munkája, a humanista conviviumokról és tudós vitákról szóló híradások, Bonfini, Brandolini Lippi dialógusai elegendő alapot adnak ahhoz, hogy a budai platonikusok coetusa megérdemelje az „akadémiai” minősítést.

Jegyzetek

1. Vö. Klaniczay Tibor, *Az akadémiai mozgalom és Magyarország a reneszánsz korában*, in: K.T., *Pallas magyar ivadéka*, Budapest, Szépirodalmi Kiadó, 1985, 9—20.
2. Tibor Klaniczay, *Das Contubernium des Johannes Vitéz. Die erste ungarische „Akademie”*, in: *Forschungen über Siebenbürgen und seine Nachbarn. Festschrift für Attila T. Szabó und Zsigmond Jakó*, Hrsg. Kálmán Benda et alii, München, Trofenik, 1988. II. 227—243.
3. „Semper enim in eius convivio disputatur aut sermo de re honesta aut iocunda habetur aut carmen cantatur”: Galeottus Martius Narniensis, *De egregie, sapienter, iocose dictis ac factis regis Mathiae*, ed. Ladislaus Juhász, Lipsiae, Teubner, 1934. 18. (Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum). — Kardos Tibor fordításában magyarul: Galeotto Marzio, *Mátyás királynak kiváló, bölcs, tréfás mondásairól és tetteiről szóló könyv*, Budapest, Magyar Helikon, 1977. 56. (Bibliotheca Historica).
4. Budára jövetelének pontos körülményeit tisztázta Paul Oskar Kristeller, *An unpublished description of Naples by Francesco Bandini*, in *Romantic Review* XXXIII(1942), 290—306. és P.O.K., *Studies in Renaissance Thought and Letters*, Roma, Storia e Letteratura, 1956. 395—410.
5. Huszti József, *Platonista törekvések Mátyás király udvarában*, in: *Minerva*, III(1924). 192—222.; IV(1925). 41—76. — Ficino Magyarországra küldött leveleit lásd: *Analecta nova ad historiam resurgentium in Hungaria litterarum*, ed. Eugenius Ábel, Stephanus Hegedűs, Budapest, MTA, 1903. 271—290. Vö. még: Klaniczay Tibor, *A keresztieshad eszméje és a Mátyás mítosz*, ItK LXXVIII(1975). 1—14. (Reneszánsz Füzetek 28).
6. Antonius Bonfinis, *Symposion de virginitate et pudicitia coniugali*, ed. Stephanus Apró, Budapest, 1943. (Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum); Pajorin Klára, *Bonfini symposionja*, ItK LXXXV(1981). 511—534. (Reneszánsz Füzetek 50); Kulcsár Péter, *Az újplatonizmus Magyarországon*, ItK LXXXVII(1983). 41—47. (Reneszánsz Füzetek 56).
7. „In symposiis vero non epulae solum apponuntur sed epulantium lepidissimae disceptationes, ... quales ego saepius in longis conviviis apud Pannonios principes cum sociis meis memini me frequentasse, ubi etiam inter medias dapes, si quid inter nos controversiae nascebatur, innumeri codices afferebantur, legebantur et vario interpretamento enodabantur”: Pajorin, *i.m.* 513—514. — Negróról lásd: Giovanni Mercati, *Ultimi contributi alla storia degli umanisti. Fascicolo II*. Città del Vaticano, Biblioteca Apostolica, 1939. 24—109.; appendice 1—68 (Studi e testi 91).
8. „in illo suo et lauto et quotidiano convivio”, *id. kiad.* 36. — Magyarul: *id. kiad.* 105.
9. „semper enim in eius domo aut oratur aut studetur aut carmen cantatur ad lyram aut sermo habetur honestus ... Nam ab arce ad hortos, quos ipse munivit piscinisque ornavit, ab hortis vero ad arcem frequens deambulatio non sine et proborum hominum commercio comitibus libris efficit, ut iter quoque disputationibus teratur. Interdum pilento vehitur episcopus ... non sine lectione et disputatione honesta ita, ut Bacchicos illos floridosque colles et Minerva et Musae incolere ac frequentare non sine iocunditate credantur”: *id. kiad.* 35. — Magyarul: *id. kiad.* 102—103.
10. Huszti, *i.m.* IV(1925). 60—64.
11. Paul Oskar Kristeller, *Francesco Bandini and his consolatory dialogue upon the death of Simone Gondi*, in: P.O.K., *Studies in Renaissance Thought and Letters*, Roma, Storia e Letteratura, 1956. 411—435.
12. Mercati, *i.m.* 71—75.
13. Huszti, *i.m.* III(1924). 215.; Dennis E. Rhodes, *Battista Guarini and a Book at Oxford*, in: *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes* XXXVII(1974). 349—353. (Finico *Commentaria in Platonem* című műve firenzei, 1496. évi kiadásának Báthory tulajdonában volt példányáról).
14. V. Kovács Sándor, Garázda Péter, ItK LXI(1957). 48—62.; Bánfi Florio, *Joannes Pannonius — Giovanni Unghero: Váradi János*, ItK LXXII(1968). 194—200.; Gerézdi Rabán, *Egy magyar humanista: Váradi Péter*, in: *Magyarságtudomány*, I(1942). 305—328, 532—563. és G.R., *Janus Pannoniustól Balassi Bálintig*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1968. 75—142.
15. Vö. Csapodi Csaba, *Janus Pannonius könyvei és pécsi könyvtára*, in *Janus Pannonius (Tanulmányok)*, szerk. Kardos Tibor, V. Kovács Sándor, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1975. 194. (Memoria Saeculorum Hungariae 2).
16. 1492. december 8-án, Budán kelt levelében Geréb így üdvözlözi VI. Sándor pápát megválasztása alkalmából: „Nam quid utilius, quid praestabilitus, quid in rebus humanis iocundius quam sapientem habere rectorem? Plato tunc demum beatas esse Res Publicas iudicabat, cum a sapientibus regerentur. Felix igitur populus, felix Res Publica christiana que talem sortita est pastorem”. (Idézi Ábel Jenő, *Magyarországi humanisták és a dunai tudós társaság*, Budapest, 1880. 13. (Értekezések a Nyelv- és Széptudományok köréből VIII. 8). — A sors iróniája, hogy az erdélyi püspök pont VI. Sándortól remélt Plátón szellemében való kormányzást).
17. Kulcsár, 4. jegyzetben *i.m.*
18. Vö. A. Ciavarella, *Un editore e umanista filologo: Taddeo Ugoletto detto della Rocca*, in: *Archivio Storico per le*

- provincie parmensi, 1967. 133—173.; Vittore Branca, *Mercanti e librai fra Italia e Ungheria nell'Umanesimo e nel Rinascimento*, in: Venezia e Ungheria nel Rinascimento, ed. V.B., Firenze, Olschki, 1983. 344—345.
19. Balogh Jolán, *A művészet Mátyás király udvarában*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1966. I, 646, 653, 724.
20. Vö. *id. kiad.*
21. Kardos Tibor, *Callimachus, tanulmány Mátyás király államrezonjáról*, Budapest, 1931. 26—27. (Minerva-könyvtár XXXVI); Gioacchino Paparelli, *Callimaco Esperiente (Filippo Buonaccorsi)*, 2. ed. Roma, Nuova Società, 1977. 144—145, 176—178.; Callimachi experientis (Philippi Buonaccorsi) *Carmina*, ed. Francesco Sica, Napoli, Fratelli Conte, 1981. 316.; László Szörényi, *Callimaco Esperiente e la corte di re Matia*, in: *Callimaco Esperiente. Poeta e politico del '400*, ed. Gian Carlo Garfagnani, Firenze, Olschki, 1987. 105—118.
22. Lásd róla újabban Charles Trinkaus műveit: *A Humanist's Image of Humanism: The Inaugural Orations of Bartolommeo (!) della Fonte*, in: *Studies in the Renaissance VII* (1960), 90—147; *The Unknown Quattrocento Poetica of Bartolommeo (!) della Fonte*, in: „Studies in the Renaissance” XIII(1966), 40—122.; *In Our Image and Likeness. Humanity and Divinity in Italian Humanist Thought*, London, Constable, 1970. II, 626—633.; valamint: Stefano Varoti, Stefano Zamponi, *Lo scrittoio di Bartolomeo Fonzio, umanista fiorentino*, Milano, il Polifilo, 1974. (Documenti sulle arti del libro, X). — Vö. Csapodiné Gárdonyi Klára, *Bartholomaeus Fontius (Újabb adalékok magyarországi kapcsolataihoz és poétikája)*, MKSz XCIII(1977). 38—42.
23. Elisabetta Mayer, *Un umanista italiano della corte di Matia Corvino, Aurelio Brandolini Lippo*, in: *Studi e documenti della R. Accademia d'Ungheria di Roma*, II(1938). 123—167.; Trinkaus, *In Our Image ... I*, 298—321.; Antonio Rotondò, Brandolini, Aurelio Lippo, in: *Dizionario Biografico degli Italiani* 14(1972). 26—28.
24. Modern kiadásuk: *Olaszországi XV. századbeli írónak Mátyás királyt dicsőítő művei*, kiad. Ábel Jenő, Budapest, 1890. 1—183. (Irodalomtörténeti Emlékek, II).
25. Huszti, *i.m.* IV(1925). 71.
26. Celtis budai látogatásának időpontját illetően a szakirodalomban meglehetősen zavar uralkodik. 1487. május 9. és 1491. szeptember 7. között ugyanis egyetlen pontos dátumhoz köthető adatot sem tudunk Celtis életéből. Bizonyos, hogy a négy év túlnyomó részét előbb Itáliában, azután Lengyelországban töltötte. Pontos itinerariumát azonban nem ismerjük. Celtis ugyan jó néhány versében írt utazásairól, elősorolta — olykor egymásnak ellentmondó — útvonalakat; a valóság elemeket azonban a költői fikció jegyében önkényesen átrendezi, s rendkívül tudatosan megtervezett kötet-kompozícióhoz idomítja. Áber Jenő, hitelt adva e fiktív itinerariumoknak, feltételezi, hogy Celtis 1490. első negyedében Lengyelországból Csehországon át Bécsbe menet, illetve Bécsből kirándulván jött Budára. (Vö. 16. jegyzetben *i.m.* 9—10.) Ez a kombináció már csak azért is tarthatatlan, mert a legcsekélyebb utalás sincs sehohol arra, hogy a német költő megfordult volna a Mátyás uralma alatt álló Bécsben. Sokkal inkább annak az 1513-ban, Celtis ódái posztumusz kiadása elején megjelent életrajznak kell hitelt adnunk, mely itáliai látogatásainak felsorolása után így utaztatja őt Lengyelországba: „A Roma per Venetias, Ylliricum et Pannonicum, Sarmatas adiit.” (Az életrajz kiadva: *Der Briefwechsel des Konrad Celtis*, Hrsg. Hans Rupprich, München, Beck, 1934. 609—614.; az idézett sor: 610. A Celtis itinerariumát legalaposabban vizsgáló munka (Kurt Leopold Preiss, *Konrad Celtis und der italienische Humanismus*, Diss. phil. Wien, 1951 — gépirat) hivatkozik Celtis egyik versére (*Amores* I, 3), mely szerint tavaszi zivatar idején érkezett Krakkóba, ahol az 1489. évi nyári szemeszterre már be is iratkozott az egyetemre (*i.m.* 179). Az is figyelemre méltó, hogy Celtis barátai az 1513-ban megjelent *Vita* szövegének túlnyomó részét már az 1490-es évek derekán megfogalmazták, s így aligha tévedhettek (vö. Raimund Kemper, *Die Redaktion der Epigramme des Celtis*, Kronberg/Ts, Scriptor Verlag, 1975. 72). Valószínűleg az 1489-es látogatás során írhatta Celtis a budai olaszokat megcspikdó epigrammáját: *De curia regis Matthiae* (Konrad Celtis, *Fünf Bücher Epigramme*, Hrsg. Karl Hartfelder, Berlin, 1881.; repr. Hildesheim, Olms, 1963. 6).
27. E kis függelék versünkön kívül még négy másikat tartalmaz: három krakkói személyiségekről (Crispus Clogomura költő; Georgius Morinus = Morstyn, krakkói polgármester; Mirica = Jan Heydecke, krakkói jegyző) szól; a negyediknek pedig az eredeti, 1492. évi címe: *De navigatione sua Sarmatica*. Modern kiadásuk: Conradus Celtis Protucius, *Libri odarum quatour*, ed. Felicitas Pindter, Lipsiae, Teubner, 1937. nr. I, 19, 20, 21.; IV, 3 (Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum). Nyilvánvaló tehát, hogy krakkói természetéből kívánt itt Celtis néhány szemelvényt közölni, ami szintén azt valószínűsíti, hogy a magyarokról szóló vers nem egy, a lengyel tartózkodás utáni, hanem csak egy azt megelőző budai látogatás emlékeként keletkezhetett.
28. E végleges címmel adta ki Pindter, *id. kiad.* nr. II, 2. — Világos az elmondottakból, hogy *Sodalitas litteraria Ungarorum* néven semmiféle szervezet, vagy akár csoport sem létezett; kár ezért, hogy *A Magyar Tudományos Akadémia másfél évszázada. 1825—1975.* című reprezentatív kiadvány (Budapest, 1975.) ezt emlegeti az egy évtizeddel később valóban működő *Sodalitas litteraria Danubiana* helyett.
29. Vö. Tibor Klaniczay, *Celtis und die Sodalitas Litteraria per Germaniam*, in: *Respublica Guelpherbytana, Festschrift für Paul Raabe*, Amsterdam, Rodopi, 1987. 8.
30. Ritoók Zsigmondné, *Nympha super ripam Danubii*, *ItK LXXXVII*(1983). 67—74.
31. Otto Kurz, *Huius nympha loci, a Pseudo-classical Inscription and a Drawing by Dürer*, in: *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes XVI*(1953) 171—173.; Dieter Wuttke, *Zu „Huius nympha loci”*, in: *Arcadia III*(1968) 306—307.; Elizabeth MacDougall, *The Sleeping Nymph: Origins of a Humanist Fountain Type*, in: *Art Bulletin LVII*(1975). 357—365.; Phyllis Pray Bober, *The „Coryciana” and the Nymph Corycia*, in: *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes XL*(1977). 223—239.; Iosephus Ijsewijn, *De Huius Nympha loci (CIL VI/5, 3+e) eiusque fortuna poetica syntagmation*, in: *Studia in honorem Iiro Kajanto*, Helsinki—Helsingfors, 1985. 61—67. (Arctos. Acta Philologica Fennica, Supplementum, II).
32. Reprodukcióját lásd Kurz, *i.m.* 174. 23. tábla.